

**КОНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ:
ДОСВІД ДЕРЖАВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ****CONSTITUTIONAL SUPPORT FOR SOCIAL DIALOGUE:
THE EXPERIENCE OF EUROPEAN UNION STATES**

Зозуля О.І., д.ю.н., професор,
завідувач наукового сектору порівняльного конституційного та муніципального права
*Науково-дослідний інститут державного будівництва та місцевого самоврядування
Національної академії правових наук України
orcid.org/0000-0002-5428-4622*

Головащенко О.С., к.ю.н., старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник наукового сектору
теоретико-методологічних проблем організації державної влади
*Науково-дослідний інститут державного будівництва та місцевого самоврядування
Національної академії правових наук України
orcid.org/0000-0002-9057-1936*

Гришко Л.М., к.ю.н., старший дослідник,
завідувач наукового сектору муніципального права
та місцевого самоврядування
*Науково-дослідний інститут державного будівництва та місцевого самоврядування
Національної академії правових наук України
orcid.org/0000-0003-0347-1118*

Стаття присвячена питанню конституційного забезпечення соціального діалогу в державах ЄС. Актуальність проблеми викликана прагненням України розбудувати соціальну державу, що вимагає напрацювання доктринальної основи задля невідворотності цих процесів. Післявоєнне відновлення має відбуватися на основі соціального діалогу, що зменшить соціальну напругу та полегшить впровадження найскладніших змін і забезпечить сталий розвиток нашої країни.

Автори статті проводять паралелі між рівнями демократії участі та рівнем впровадження соціального діалогу. Зроблено висновок про те, що соціальний діалог, як конституційно-правова категорія, має низку особливостей, оскільки таку форму взаємодії не можна і не треба відокремлювати від інститутів партисипативної демократії. Між ними прослідковуються спільні риси. Безумовно, в межах соціального діалогу коло суб'єктів звужено, проте форма взаємодії та зобов'язання держави щодо створення умов для соціального діалогу не відрізняються від забезпечення партисипативної демократії. У обох випадках накладаються зобов'язання держави у соціальній сфері.

Проте, соціальний діалог можна розглядати у вузькому та широкому сенсі. Обґрунтовано, що у конституційно-правовій сфері, на рівні конституційних норм має відображатися поняття соціального діалогу і в широкому (усі форми консультацій, обговорень з соціальних питань), і у вузькому (діалог між державою, роботодавцем та працівниками) значеннях. З питань ведення соціальної політики можуть проводитися інформування, консультації, діалог або ж розбудовуватися відносини партнерства з громадськістю (утворення громадських рад для спільного вироблення та впровадження рішень). У свою чергу, в межах принципів запровадження інститутів партисипативної демократії поняття «діалог» та «партнерство» це різні рівні демократії участі. Для уникнення плутанини в правовому регулюванні не слід розглядати поняття по-різному в межах кожної галузі права. Діалог має залишатися діалогом, а партнерство – партнерством, не залежно від сфери їх застосування.

Не всі конституції містять пряме закріплення поняття «соціальний діалог». Водночас традиції європейського конституціоналізму передбачають визнання соціального партнерства та участі у регулюванні трудових і соціально-економічних відносин. Найповніше ці питання врегульовано в конституціях Польщі, Німеччини, Іспанії, Італії та Франції.

У статті пропонується закріпити поняття «соціальний діалог» на конституційному рівні та визначити основні засади його забезпечення. Обґрунтовано, що успіх впровадження широкого соціального діалогу значною мірою залежить від подальшої демократизації та активності його учасників. Розвиток демократії участі сприятиме демократичності соціальному діалогу.

Ключові слова: соціальний діалог, соціальна держава, європейський конституціоналізм, соціальна політика, держави-члени ЄС, соціальні права людини, демократія, партисипативна демократія.

The article is devoted to the issue of constitutional support for social dialogue in the EU countries. The urgency of the problem is caused by Ukraine's desire to build a social state, which requires the development of a doctrinal basis for the inevitability of these processes. Post-war reconstruction should take place on the basis of social dialogue, which will reduce social tension and facilitate the implementation of the most complex changes and ensure the sustainable development of our country.

The authors of the article draw parallels between the levels of participatory democracy and the level of implementation of social dialogue. It is concluded that social dialogue, as a constitutional and legal category, has a number of features, since this form of interaction cannot and should not be separated from the institutions of participatory democracy. Common features are traced between them. Of course, within the framework of social dialogue, the circle of subjects is narrowed, but the form of interaction and the state's obligations to create conditions for social dialogue do not differ from ensuring participatory democracy. In both cases, the state's obligations in the social sphere are imposed.

However, social dialogue can be considered in a narrow and broad sense. In our opinion, in the constitutional and legal sphere, at the level of constitutional norms, the concept of social dialogue should be reflected in both a broad (all forms of consultations, discussions on social issues, etc.) and a narrow (dialogue between the state, employer and employees) meaning. On issues of social policy, information, consultations, dialogue or partnership relations with the public can be developed (the formation of public councils for joint development and implementation of decisions). In turn, within the principles of introducing institutions of participatory democracy, the concepts of "dialogue" and "partnership" are different levels of participatory democracy. To avoid confusion in legal regulation, the concepts should not be considered differently within each branch of law. Dialogue should remain dialogue, and partnership - partnership, regardless of the scope of their application.

Not all constitutions directly enshrined the concept of "social dialogue". However, the traditions of European constitutionalism do not exclude social partnership or the issue of participation in regulating the issue of working conditions and economic conditions. The constitutions of Poland, Germany, Spain, Italy, and France regulate these issues to a greater extent. The authors state that there is a direct and indirect consolidation of social dialogue.

The article proposes to enshrine the concept of "social dialogue" at the constitutional level and determine the main principles for its provision. The success of the implementation of a broad social dialogue largely depends on the further democratization and activity of its participants. The development of participatory democracy will contribute to the democratic nature of social dialogue.

Key words: social dialogue, social state, European constitutionalism, social policy, EU member states, social human rights, democracy, participatory democracy.

Постановка проблеми. Прагнення України розбудувати соціальну державу вимагає напрацювання доктринальної основи задля невідворотності цих процесів. Післявоєнне відновлення має відбуватися на основі соціального діалогу, що зменшить соціальну напругу та полегшить впровадження найскладніших змін і забезпечить сталий розвиток нашої країни.

Критична оцінка досвіду держав-членів Європейського Союзу сприятиме розбудові власної моделі взаємодії держави з іншими суб'єктами соціального діалогу. Слід напрацювати загальне бачення, стратегію, яка попередить практику ухвалення соціально значимих рішень без участі суб'єктів соціального діалогу у післявоєнний період.

Дослідження у сфері соціального діалогу сьогодні є актуальними і для держав-членів ЄС. Проблема соціального діалогу давно піднята на рівень ЄС. Зокрема, у червні 2023 року Рада ухвалила Рекомендацію щодо зміцнення соціального діалогу в ЄС (C/2023/1389), що стосується необхідності зміцнення та просування переваг соціального діалогу, більшої участі соціальних партнерів у розробці політики та нарощування потенціалу організацій соціальних партнерів [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання соціального діалогу становлять інтерес не тільки для конституціоналістів і це зрозуміло, оскільки йдеться про сферу соціальних, трудових відносин. Так, Г. Чанишева звертає увагу на необхідності перегляду проблематики соціального діалогу та напрацювання нового проєкту Закону України «Про соціальний діалог» [2, с. 237]. Проте, зміни поточного законодавства мають відбуватися за оновленими стандартами, які слід закріпити на конституційному рівні.

У свою чергу Б. Досін поняття діалог розкриває з позиції конфліктології, розкриваючи зміст наукової дискусії про співвідношення понять «діалог» та «партнерство». До відносин соціального діалогу вчений відносить наступні: відносини щодо обміну інформацією, консультацій, узгоджувальних чи мирно-третейських процедур та колективних переговорів, що відбуваються між сторонами соціального діалогу на різних рівнях в межах організаційно-правових форм соціального діалогу. При цьому, звертається увага на розширення соціального діалогу на сферу екологічної політики [3, с. 25-26].

Зобов'язанням України в аспекті євроінтеграції присвячено аналітичне дослідження Я. Сімутіної, яка відзначає пріоритетність питання розвитку соціального діалогу в процесі євроінтеграції України. Згідно зі ст. 419 глави 21 «Співробітництво у галузі зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей» Угоди про асоціацію, соціальний діалог є однією зі сфер, щодо яких сторони посилюють діалог і співробітництво, а в пункті «п» ст. 420 метою такого співробітництва визначено посилення можливостей соціальних партнерів і сприяння соціальному діалогу. Сторони мають сприяти залученню всіх заінтересованих сторін, зокрема соціальних партнерів та організацій громадянського суспільства, у контексті впровадження реформ в Україні та співробітництва (ст. 421) [4;5].

Забезпечення прав людини здійснюється, у тому числі, через соціальний діалог. Ю. Кириченко та І. Шулежко дослідили зміст положень норм конституцій України та європейських держав, якими закріплено дане право.

Звертається увага та те, що в правовій доктрині відсутнє усталене розуміння поняття «соціальний захист». Проте, дане право все ж знайшло своє закріплення у низці конституцій європейських держав. У той же час у конституціях Австрії, Боснії і Герцеговини, Грузії, Ліхтенштейну, Люксембургу, Німеччини, Норвегії та Швеції це право врегульовано нормами галузевого законодавства. Зроблено висновок про неоднозначність викладення права на соціальний захист в європейських державах. Слід погодитися з висновком, що закріплення вичерпного переліку видів непрацевдатності громадян на конституційному рівні є недоцільним, адже такий перелік відсутній в міжнародно-правових актах у сфері прав людини та конституціях європейських держав. Проте, слід додати до аргументів цього висновку, що неможливо передбачити вичерпний перелік видів непрацевдатності, а його наявність істотно обмежує межі розвитку даного права, і саме тому його слід залишати невичерпним на рівні конституції [6, с. 274, 277].

Крім того, А. Афонсо (A. Afonso), М. Кікер (M. Kiecker), П. Гулар (P. Goulart) дослідили визначальні фактори соціального діалогу в європейських країнах (1980–2018) та запропонували кількісну оцінку політичних та структурних детермінант соціального діалогу у 25 європейських країнах. Вони оцінили гіпотези щодо ролі структурних (профспілки, організації роботодавців) та політичних (партійність уряду, сила уряду) факторів щодо ступеня співпраці між урядами, профспілками та роботодавцями у розробці державної політики. Виявили тенденцію до зниження загального ступеня соціального діалогу в досліджених країнах. Теоретично, має сенс, що економічні спади ускладнюють для роботодавців та профспілок досягнення компромісів з урядами, оскільки ресурси, які потрібно розподілити, стають дефіцитними. Ця закономірність особливо помітна у випадках країн, які постраждали від кризи Єврозони, таких як Ірландія, Іспанія чи Греція, де безробіття зросло, а соціальний діалог у деяких випадках стрімко зруйнувався [7, с. 341, 348]. Висновки, зроблені політологами заслуговують на врахування при конституційному врегулюванні питання соціального діалогу.

Також Г. Майова (G. Mayowa), А. Стівен (A. Stephen), Х. Олувадара (Hannah Adeleye Oluwadara) у колективній статті дослідили практику соціального діалогу під час кризи 2008 року у Латвії. Розкривається проблема проведення реформи трудової та соціальної політики під наглядом Європейського Союзу (ЄС) та Міжнародного валютного фонду (МВФ) у Латвії. У відповідь на глибоку рецесію Латвія у 2008 році стала учасником програми фінансової допомоги з ЄС та МВФ. Ця угода запровадила суворі заходи фінансової консолідації, фундаментально змінивши ринок праці та системи соціального захисту країни. У своєму дослідженні вчені розглядають роль соціального діалогу та його трансформацію під час цієї кризи. Дослідження оцінює руйнування механізмів тристороннього діалогу, маргіналізацію профспілок та впровадження заходів жорсткої економії зверху вниз. Випадок Латвії демонструє, як механізми управління кризою можуть обходити процеси демократичних консультацій, надаючи пріоритет фінансній дисципліні над соціальною згуртованістю. Соціальний діалог, колись стовп формування політики в Латвії, був суттєво ослаблений, оскільки

зовнішні умови мали перевагу, відсунувши внутрішніх учасників на другий план у формуванні траєкторії реформ. Незважаючи на остаточне економічне відновлення, спадщина ослабленого соціального діалогу зберігається, що викликає занепокоєння щодо сталості реформ ринку праці та стійкості структур соціального захисту. У цій статті наголошується про захист партисипативного управління в часи кризи та закликається до перебалансування економічних та соціальних пріоритетів у рамках підтримки ЄС щодо відновлення. Досвід Латвії підкреслює важливість впровадження потужного соціального діалогу в наднаціональні моделі економічного управління [8].

На замовлення Латвійської конфедерації вільних профспілок було проведено експертизу нормативних актів та політичних документів щодо соціального розвитку ринку праці спрямованих на зміцнення адміністративного потенціалу та потенціалу людських ресурсів. У дослідженні є аналіз залучення громадськості та розвиток соціального діалогу з 2010 р., проблема якого розглядається крізь призму євроінтеграції [9, с. 32-33]. Хоча дане дослідження було проведено ще у 2013-2014 рр., проте, проблеми, які озвучено у цьому документі є актуальними у зв'язку з євроінтеграцією України, яка перебуває в кризовій ситуації через війну. Вчені відзначають, що розширення ЄС послабило соціальний діалог, оскільки він не був розвинений у нових державах-членах. Крім того, виникає зіткнення між старою та новою Європою, оскільки дешева робоча сила нової Європи загрожує заробітній платі та соціальним стандартам працівників у старій Європі. Соціальний діалог також постраждав від економічної та фінансової кризи. Європейська Комісія визнала, що соціальний діалог потребує посилення, але дій не було вжито. У кількох країнах соціальний діалог не функціонував, особливо на галузевому рівні. Було констатовано, що роботодавці підтримують соціальний діалог на рівні компаній, але він забезпечує найменший ступінь солідарності. Соціальний діалог найбільше перебуває під загрозою в країнах, які отримали фінансову допомогу. У обговореннях щодо умов міжнародних позик та заходів жорсткої економії соціальний діалог стає формальністю, механізмом консультацій, а не місцем для досягнення домовленостей. На момент укладення угод про допомогу соціальний діалог щодо заробітної плати був децентралізований, а питання заробітної плати пов'язане з продуктивністю. Така ситуація була в усіх країнах, які отримали фінансову допомогу – Португалії, Греції, Іспанії, а також Латвії [9, с. 33].

Європейська конфедерація профспілок розробила посібник щодо виконання Рекомендації (C/2023/1389) з метою зміцнення соціального діалогу в ЄС. Для кожної теми посібник містить огляд поточних викликів, підсумовує ключові моменти та надає рекомендації щодо вимог, які профспілки можуть розробити на національному рівні для зміцнення соціального діалогу. У посібнику розглядаються такі проблеми як: боротьба з «жовтими» профспілками (створена роботодавцем або під його впливом та контролем). Відзначається зростання «жовтих» профспілок в державах ЄС; проблематика структури соціального діалогу та нарощування його потенціалу [10, с. 4,5].

Наведені дослідження висвітлюють ключові проблеми в забезпеченні сталості соціального діалогу в державах ЄС, проте не містять пропозицій щодо покращення конституційного регулювання даного інституту.

Метою статті є розкриття особливостей конституційного закріплення засад соціального діалогу та практики їх впровадження, а також надання пропозицій для удосконалення конституційного закріплення інституту соціального діалогу в Україні.

Виклад основного матеріалу. За суб'єктами соціальний діалог є правовим зв'язком між його сторонами, які уповноважені на представництво інтересів працівників,

роботодавців та органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування [3, с. 28]. Проте, соціальний діалог, як конституційно-правова категорія, має низку особливостей, оскільки таку форму взаємодії не можна і не треба відокремлювати від інститутів партисипативної демократії. Між ними прослідковуються спільні риси. Безумовно, в межах соціального діалогу коло суб'єктів звужено, проте форма взаємодії та зобов'язання держави щодо створення умов для соціального діалогу не відрізняються від забезпечення партисипативної демократії. У обох випадках накладаються зобов'язання держави у соціальній сфері.

Проте, соціальний діалог можна розглядати у вузькому та широкому сенсі. На нашу думку, у конституційно-правовій сфері, на рівні конституційних норм має відображатися поняття соціального діалогу і в широкому (усі форми консультацій, обговорень з соціальних питань), і у вузькому (діалог між державою, роботодавцем та працівниками) значеннях. З питань здійснення соціальної політики можуть проводитися інформування, консультації, діалог або ж розбудовуватися відносини партнерства з громадськістю (утворення громадських рад для спільного вироблення та впровадження рішень). У свою чергу, в межах принципів запровадження інститутів партисипативної демократії поняття «діалог» та «партнерство» це різні рівні демократії участі. Для уникнення плутанини в правовому регулюванні не слід розглядати ці поняття по-різному в межах кожної галузі права. Діалог має залишатися діалогом, а партнерство – партнерством, не залежно від сфери їх застосування.

Необхідність розглядати соціальний діалог в широкому сенсі диктується також тим, що Комітет з питань соціальної політики, зайнятості та пенсійного забезпечення парламенту наголосив, що соціальний діалог в Україні розвивається в рамках вузького формату, оскільки не залучено організації громадянського суспільства, що обстоюють свободи та інтереси людини та громадянина. Б. Досін підсумовує, що соціальний діалог є лише однією з форм соціального партнерства між представниками держави, роботодавців та працівників. Слід врахувати досвід ЄС щодо залучення до соціального діалогу громадських організацій різного спрямування. Це питання потребує чіткого законодавчого визначення правового статусу цих організацій [3, с. 28, 29]. Проте, Звіти Єврофонду по Австрії підсумовують, що за 2022- 2023 роки не відбулося жодних змін у складі учасників, інституціях чи практиці соціального діалогу та колективних переговорів. Соціальні партнери брали участь у найважливіших заходах, які були впроваджені шляхом тристоронніх переговорів [11, с. 3; 12, с. 4]. Тому, слід уточнити досвід яких саме держав ЄС слід впровадити.

Звіт Міжнародної організації праці (МОП) щодо впровадження соціального діалогу за 2024 рік передбачає, що Програма соціального діалогу включає представницькі організації роботодавців і працівників, що діють на національному та/або галузевому рівнях, а також уряд, залежно від того, чи це двосторонній чи тристоронній діалог. Саме об'єднання цих учасників становить специфічне поняття соціального діалогу та відрізняє його від інших форм партисипативного управління, таких як «багатосторонній діалог» або «громадський діалог». Зокрема, організації роботодавців і працівників унікальні тим, що вони черпають свою легітимність зі своєї представницькості, членства та повноважень, які є невід'ємними гарантіями ефективного соціального діалогу [13, с. 6].

У аспекті інститутів партисипативної демократії, партнерство включає діалог, а не є однією з його форм партнерства. Партнерство – це про інший якісний рівень взаємодії. Слід враховувати, що хоча рівень партнерства є найвищим рівнем взаємодії в межах інститутів партисипативної демократії, проте, без наявності інформування, консультацій та діалогу рівень партнерства залишати-

меться недосяжним [14;15, с. 182]. Аналогічні висновки можна зробити і щодо соціального партнерства.

Соціальний діалог визначається як всі види переговорів, консультацій або просто обміну інформацією між представниками урядів, роботодавців та працівників з питань, що становлять спільний інтерес і стосуються економічної та соціальної політики [16]. У межах принципу 8 Європейського стовпа соціальних прав, соціальний діалог – це процес, за допомогою якого соціальні партнери, такі як профспілки та організації роботодавців, ведуть переговори, часто у співпраці з урядом, щоб вплинути на врегулювання та розвиток питань, пов'язаних з роботою, політики ринку праці, соціального захисту, оподаткування чи іншої економічної політики [17].

Рекомендація (С/2023/1389) передбачає визначення соціального діалогу як всіх видів переговорів, консультацій або обміну інформацією між представниками урядів, роботодавців та працівників з питань, що становлять спільний інтерес, що стосуються економічної, соціальної та політики зайнятості, які існують як двосторонні відносини між працівниками та керівництвом, включаючи колективні переговори, або як тристоронній процес, за участю уряду як офіційної сторони діалогу, і можуть бути неформальними або інституціоналізованими, або ж поєднанням цих двох форм, що відбуваються на національному, регіональному, місцевому рівні або рівні підприємства в різних галузях промисловості чи секторах, або на кількох із цих рівнів одночасно [1].

МОП під «соціальним діалогом» розуміє всі види переговорів, консультацій або просто обміну інформацією між представниками урядів, роботодавців та працівників з питань, що становлять спільний інтерес, що стосуються економічної та соціальної політики. Концепція соціального діалогу є широкою та охоплює різноманітні інституційні форми, процеси та учасників. По суті, вони походять з рекомендацій, наданих міжнародними трудовими нормами та національними нормативними базами, що дозволяють застосування цих стандартів. Соціальний діалог стосується саме процесів, задіяних у трудових відносинах. Трудові відносини стосуються законів, процесів та інституцій, що регулюють такі відносини, включаючи заробітну плату, умови праці, соціальний захист, трудовий мир та дискримінацію. Термін «соціальні партнери» часто використовується для опису профспілок та організацій роботодавців. Інші учасники, такі як організації громадянського суспільства, також можуть бути залучені до змістовних розмов або «багатостороннього діалогу» [18, с. 13].

Отже, поняття соціальний діалог у зарубіжних джерелах розкривається через перелік форм, суб'єктів та сфер з приводу яких запроваджується соціальний діалог. Проте, в аспекті конституційно-правового дослідження цінним є наведене визначення у колективній праці вчених-політологів держав ЄС. Так, А. Афонсо (А. Afonso), М. Кікер (М. Kiecker), П. Гулар (Р. Goulart) розкривають дане поняття крізь розуміння вимірювання масштабів соціального діалогу. Соціальний діалог можна визначити як процес, за допомогою якого уряди діляться своїми prerogativami щодо формування політики з профспілками та об'єднаннями роботодавців не лише неформально, включаючи їхній внесок, але й формально, створюючи стіл переговорів та беручи участь у переговорах з ними щодо державної політики. Соціальний діалог більше зосереджується на політичному процесі переговорів між його групами інтересів та державою у повсякденному процесі розробки політики [7, с. 342]. Повсякденність соціального діалогу це, перш за все, про постійність і сталість цих відносин, що може свідчити на користь встановлення партнерського рівня взаємодії.

У 2022 році було проведено дослідження питання розуміння соціального діалогу у Польщі на репрезента-

тивний вибірці підприємств, тобто групи, на яку безпосередньо впливає соціальний діалог. Кожен третій респондент (33%) розуміє поняття соціального діалогу як обмін інформацією в суспільстві, а кожен шостий (17%) визначає його як інформаційну діяльність адміністрації щодо громадян. Більшість, 46%, опитаних підприємств пов'язують соціальний діалог насамперед зі співпрацею між роботодавцями, профспілками та адміністрацією. Висновок дослідження досить невтішний, оскільки лише половина респондентів знає, що таке соціальний діалог. Результати висвітлюють потребу підвищити обізнаність у цій сфері [19, с. 4].

Співпраця між урядами, профспілками та організаціями роботодавців відіграла важливу роль у розробці та впровадженні соціальної та економічної політики в багатьох розвинених промислових країнах. Розрізняють рівні соціального діалогу: міжнародний, регіональний, національний, секторальний [18, с. 58-85]. Соціальний діалог може вирішально впливати на соціальні та економічні результати, такі як нерівність доходів, або впливати на успіх чи невдачі урядової політики. Виключення профспілок з розробки політики є важливим предиктором політичних страйків, які можуть затримати або блокувати реформи соціального забезпечення та ринку праці. Тому важливо розуміти, чому і коли уряди залучають профспілки та роботодавців до розробки соціальної та економічної політики, а коли ні [7, с. 341].

Привертає увагу запропонована вченими типологія ступеня соціального діалогу. Зокрема, виокремлено наступні типи: 1. Відсутність участі – профспілки та роботодавці не залучені: уряд самостійно формує політику; 2. Консультації – уряд консультується з організаціями працівників та роботодавців, хоча й не вступає в прямі переговори з ними, і залишається єдиним суб'єктом, що контролює розробку державної політики; 3. Узгодження – уряд створює стіл переговорів, де державні службовці, роботодавці та профспілки обговорюють реформи політики. Однак не напружується угода, яка би задовільнила всіх учасників. Уряд залишається вільним проводити політичні реформи навіть без повної підтримки профспілок та роботодавців; 4. Корпоративний компроміс – профспілки, роботодавці та уряд спільно обговорюють політичні реформи та досягають угоди, яку повністю підтримують залучені сторони. Законодавство ухвалюється лише за умови згоди профспілок та роботодавців. Ця проста типологія може слугувати інструментом для емпіричного відображення рутинної участі соціальних партнерів у розробці політики, що відбувається в різних країнах щороку [7, с. 343]. Такий підхід також дозволяє провести аналогію між рівнями впровадження соціального діалогу та рівнями демократії участі.

Фіскальний простір може впливати на здатність урядів робити поступки профспілкам та роботодавцям, а отже, на соціальний діалог взагалі. На основі експертних оцінок спостерігається загальна тенденція до зниження середнього рівня соціального діалогу в Європі між 1980-2019 роками. Приблизно під час фінансової кризи 2008 року відбувся короткочасний сплеск «кризового корпоративізму». Пізніше мав місце явний спад, оскільки багато країн намагалися поєднати залучення соціальних партнерів та жорсткі заходи економії, особливо у Південній Європі. В Угорщині спад відповідає приходу до влади партії «Фідес» В. Орбана. Хоча деякі країни демонструють високий рівень стабільності на високих рівнях (Швейцарія, Нідерланди, Норвегія), деякі інші країни, здається, демонструють вищу волатильність [7, с. 346, 347].

Фактично, зв'язок між вищим рівнем соціального діалогу та балансом сил між лівими та правими в уряді є одним з небагатьох ефектів, який видається послідовним та стійким у різних моделях. Однак вчені не виявили зв'язку між базою підтримки правлячих партій

у парламенті та рівнями соціального діалогу. Розглядаючи конкретні випадки, прослідковуються деякі докази цієї закономірності в таких країнах, як Австрія, де уряди, що складаються як з SPÖ (ліві), так і з ÖVP (праві; досі демонструють вищий рівень соціального діалогу, ніж альтернативні праві коаліції). У Норвегії соціальний діалог занепав на початку 2000-х років, коли нова коаліція консерваторів, лібералів та християнських демократів (кабінет, у якому домінували праві) замінила уряд, очолюваний соціал-демократами. Це свідчить, що узгодженість є найімовірнішою формою соціального діалогу для всіх трьох типів уряду, а уряди, що включають як правих, так і лівих, менш схильні або консультуватися лише із соціальними партнерами, або взагалі ігнорувати їх [7, с. 349-350]

Не можна розкривати питання забезпечення соціального діалогу в межах держав ЄС без врахування політики ЄС у цій сфері на впровадження якої спрямована діяльність держав ЄС. Так, Рада ЄС, у своїй Резолюції щодо зміцнення соціального діалогу в ЄС (C/2023/1389) бере до уваги п. f ч. 1 ст. 153 Договору про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС), яким передбачено, що з метою досягнення цілей статті 151 Союз підтримує та доповнює діяльність держав-членів, зокрема й у сфері представництва та колективному захисті інтересів працівників та працедавців, включаючи право працівників брати участь у спільному управлінні. Положення цієї статті не застосовуються до оплати праці, права на об'єднання, права на страйк або права застосовувати локаут [22]. Отже, ст. 153 ДФЄС окреслює межі компетенції ЄС у цій сфері, тоді як інші питання регулюються національним законодавством держав ЄС.

Крім того можна виокремити «права у сфері соціального діалогу». Наявність системи прав породжує основу для існування соціального діалогу. Так, в Резолюції щодо зміцнення соціального діалогу в ЄС (C/2023/1389) згадане право на колективні переговори. Проте, воно є похідним від інших прав, закріплених на рівні міжнародних актів та конституційного законодавства. Перш за все, це соціальні та економічні права та свободи: на працю; соціальний захист; достатній життєвий рівень; свободу об'єднання у професійні спілки; захист соціальних та економічних прав людини та ін. Право на участь в управлінні суспільними та державними справами у системному взаємозв'язку з іншими правами та свободами реалізується, в тому числі, через участь у соціальному діалозі. Соціальний діалог можливий лише за демократичного режиму. Проте, як свідчить практика держав ЄС, будь-які зовнішні фінансово-політичні зобов'язання держави накладають обмеження щодо ухвалення рішень через застосування механізмів соціального діалогу.

У Плані дій Європейського стовпа соціальних прав Комісія визначила конкретні ініціативи для реалізації Європейського стовпа соціальних прав. Його реалізація забезпечується спільними зусиллями інституцій ЄС, національних, регіональних та місцевих органів влади, соціальних партнерів та громадянського суспільства [20]. План дій щодо Європейського стовпа соціальних прав визначає конкретні ініціативи для втілення соціальних прав у реальність. Він пропонує три амбітні цілі для ЄС до 2030 року: щонайменше 78% населення віком від 20 до 64 років повинні бути працевлаштовані; щонайменше 60% усіх дорослих повинні щороку брати участь у навчанні; скорочення щонайменше на 15 мільйонів кількості людей, які перебувають під загрозою бідності або соціальної ізоляції [21]. Досягнення подібних цілей неможливе без налагодження соціального діалогу на рівні, що забезпечить сталість цих практик та сталий розвиток, якого ми усі прагнемо.

Особливу увагу, в аспекті конституційно-правового забезпечення соціального діалогу, привертають наступні положення Рекомендації (C/2023/1389):

1. Рада закликає держави-члени та Комісію посилювати соціальний діалог на всіх рівнях та в усіх його формах, включаючи транскордонне співробітництво, з метою забезпечення активної участі соціальних партнерів у формуванні майбутнього праці та у побудові соціальної справедливості, зокрема шляхом ефективного визнання права на колективні переговори та шляхом роздумів про адекватну мінімальну заробітну плату, незалежно від того, чи є вона встановленою законом чи узгодженою.

2. Наголошується на Принципі 8 Європейського стовпа соціальних прав і зазначається, що із соціальними партнерами слід консультуватися щодо розробки та впровадження економічної політики, політики зайнятості та соціальної політики відповідно до національної практики. Слід заохочувати до ведення переговорів та укладання колективних договорів з питань, що їх стосуються, поважаючи їхню автономію та право на колективні дії. Також слід заохочувати підтримку для розширення можливостей соціальних партнерів щодо сприяння соціальному діалогу.

3. Держави повинні поважати основні права на свободу об'єднання та колективних переговорів й сприяти розвитку сильних, незалежних профспілок та організацій роботодавців з метою сприяння змістовному соціальному діалогу;

4. Держави повинні забезпечити адаптацію до цифрової ери та сприяти колективним переговорам у новому світі праці, а також справедливому та законному переходу до кліматичної нейтральності.

5. Роботодавці та їхні представники повинні бути захищені від будь-яких незаконних заходів під час здійснення свого права на колективні переговори. Слід забезпечити захист працівників, членів профспілок та їхніх представників під час здійснення свого права на колективні переговори від будь-яких заходів, які можуть завдати їм шкоди або негативно вплинути на їхнє працевлаштування.

6. Усунення інституційних або правових бар'єрів для соціального діалогу та колективних переговорів, що охоплюють нові форми або нестандартні форми праці.

7. Забезпечення того, щоб сторони переговорів мали, в межах чинної правової бази, свободу вирішувати питання, що є предметом переговорів [1].

Питання соціального діалогу не оминаються конституціями держав ЄС. Соціальна політика держави визначається конституцією через закріплення засад конституційного ладу, зокрема, проголошення демократичної, правової, соціальної держави. Найважливіше в питаннях конституційних цінностей та ідей це їх практичне втілення. Досвід реалізації конституційних положень дозволяє сформувати реально діючі механізми для впровадження в реальність сталого соціального діалогу.

Не усіма конституціями прямо закріплено поняття «соціальний діалог». Проте, традиції європейського конституціоналізму не виключають соціальне партнерство або ж питання участі в регулюванні умов праці та економічних умов. Конституціями Польщі, Німеччини, Іспанії, Італії, Франції ці питання врегульовано більшою мірою. Так, Конституція Польщі містить згадку про соціальний діалог у Преамбулі, де передбачено, що Конституція Республіки Польща, заснована на повазі до свободи та справедливості, співпраці між органами державної влади, соціальному діалозі, а також на принципі субсидіарності у зміцненні влади громадян та їхніх громад. Стаття 20 передбачає, що основою економічної системи Республіки Польща є соціальна ринкова економіка, що ґрунтується на свободі економічної діяльності, приватній власності, солідарності, діалозі та співпраці між соціальними партнерами [23].

Основний Закон Німеччини містить наступні положення: право створювати об'єднання для захисту та покращення умов праці та економіки гарантується кожній особі та представникам усіх професій. Угоди, що обмежують або

мають на меті порушити це право, є недійсними; заходи, спрямовані на це, є незаконними. Заходи, вжиті відповідно до статті 12а (у сфері військової та альтернативної служби, праця в умовах оборони, обмеження залишити роботу), пунктів 2,3 статті 35 (питання забезпечення громадської безпеки в умовах стихійних лих, перенаправлення поліції та збройних сил у інші Землі), пункту 4 статті 87а (заходи у випадку загрози існуванню вільного демократичного устрою) або статті 91 (заходи у випадку загрози існуванню вільного демократичного устрою), не можуть бути спрямовані проти трудових спорів, у яких беруть участь об'єднання, створені з метою захисту та покращення умов праці та економічних умов (ч. 3 ст. 9); Федеративна Республіка Німеччина є демократичною та соціальною федеральною державою (ч. 1 ст. 20) [24].

У Конституції Німеччини уточнюється, що укладання колективних договорів покладено лише на профспілки, а Федеральний конституційний суд у 2015 році заявив, що організація «Християнська профспілка агентств зайнятості та кадрових послуг» (Christian Trade Union for Agency Work and Personnel Service Agencies (CGZP)) не відповідає за колективні переговори. CGZP уклала угоди із заробітною платою, яка була значно нижчою за заробітну плату, передбачену колективними договорами добросовісних профспілок [10, с. 5].

Федеральний конституційний суд Німеччини (Рішення від 19.06.2020 р.), розглядаючи питання про дотримання конституційних положень робить висновок, що забороняючи використання тимчасових працівників як штрейкбрехерів (людей, які працюють під час страйку, щоб замінити страйкарів), законодавець переслідує цілі настільки великої ваги, що вони, в принципі, можуть виправдати навіть суворі обмеження основних прав. Це стосується мети забезпечення соціально адекватних умов праці для тимчасових працівників. Це також стосується мети забезпечення ефективного функціонування вільних колективних переговорів, гарантованих як основоположне право, незважаючи на використання тимчасових працівників під час трудових спорів, що суттєво зміщує баланс сил на шкоду профспілкам. Законодавець не порушує обов'язку держави щодо нейтралітету. Зокрема, законодавцю не заборонено змінювати рамки та умови, встановлені законодавством про колективні переговори, з метою відновлення паритету. Коли законодавець встановлює обмеження для збалансування конфліктуючих інтересів, він користується широкою свободою дій. Втім, свобода дій законодавця обмежена об'єктивним змістом статті ч. 3 ст. 9 Основного Закону. Неприпустимо ставити під загрозу вільні колективні переговори, які ефективно працюють лише доти, доки баланс сил між сторонами колективних договорів приблизно рівний, тобто за умови паритету. Відповідно, оскаржуване положення, яке забороняє використання тимчасових працівників як штрейкбрехерів, не порушує свободу трудових коаліцій згідно з ч. 3 ст. 9 Основного Закону, і воно охоплюється свободою дій законодавця [25].

У своєму Рішенні від 09.07.2020 р. ФКС Німеччини зазначає, що страйк на приватних парковках компанії не порушує її основних прав – ні права на власність згідно з ч. 1 ст. 14 Основного Закону, ні свободи дій підприємств згідно з ч. 1 ст. 12 Основного Закону у поєднанні з ч. 1 ст. 2 Основного Закону – оскільки профспілки повинні мати можливість звертатися до працівників, щоб навіть скористатися своїми основними правами згідно з ч. 3 ст. 9 Основного Закону. Крім того, Федеральний суд з трудових спорів, дозволивши страйк на парковці, правильно врахував ч. 3 ст. 9 Основного Закону на користь профспілки. Право на вільні колективні переговори, захищене ч. 3 ст. 9, поширюється на укладання колективних договорів, і зокрема на трудові дії, включаючи страйк [26].

Фундаментальна свобода, передбачена ч. 1 ст. 9 Основного Закону Німеччини, захищає всі види діяльності,

типів для трудових об'єднань, зокрема укладання колективних договорів, їх продовження та застосування, а також заходи, що вживаються у трудових спорах. Однак, це основоположне право не надає абсолютного права використовувати для власної вигоди ключові посади в компанії та повноваження, засновані на цих посадах, а також перешкоджати діяльності підприємства з метою встановлення тарифів оплати. Частина перша статті 9 Основного Закону захищає існування профспілок загалом, але не гарантує захисту статус-кво окремих профспілок. Державні заходи, спрямовані на витіснення окремих профспілок з процесу колективних переговорів або позбавлення окремих профспілок їхньої основи існування, є несумісними з ч. 1 ст. 9. Правові положення, що охоплюються сферою захисту ч. 1 ст. 9 Основного Закону та спрямовані на встановлення та забезпечення функціонування системи автономії колективних переговорів, переслідують законну мету. Для досягнення цієї мети законодавець може встановити паритет між протилежними сторонами колективних договорів. Однак він також може прийняти правила, що регулюють відносини між сторонами колективних договорів, які перебувають на одній стороні, щоб створити структурні передумови для справедливого балансу в колективних переговорах також у цьому відношенні, а також для того, щоб забезпечити аби колективні договори, які вважаються за свою суттю правильними, створювали розумні економічні та трудові умови. Щодо структурних передумов автономії колективних переговорів, законодавець має прерогативу оцінки та широкі повноваження (Рішення від 11.07.2017 р.) [27].

Рішення Другого Сенату від 12.06.2018 р. ФКС Німеччини передбачає, що заборона на страйк для державних службовців є незалежним і традиційним принципом системи кар'єрної державної служби у значенні ч. 5 ст. 33 Основного Закону. Така заборона відповідає обом вимогам, необхідним для того, щоб кваліфікуватися як традиційний принцип: традиційність і суттєвість. Заборона на страйк для державних службовців у Німеччині відповідає принципу відкритості Конституції до міжнародного права. Зокрема, вона сумісна з гарантіями Європейської конвенції з прав людини. Також, враховуючи практику Європейського суду з прав людини, не можна встановити, що німецьке законодавство суперечить статті 11 Європейської конвенції з прав людини [28].

Конституція Італійської Республіки передбачає, що Італія є демократична Республіка, заснована на праці (ст. 1). У статті 2 наголошується про рівність гарантій невідчужуваних прав людини, як окремої особи, так і члена громадських об'єднань, а обов'язки випливають із політичної, економічної та соціальної солідарності і повинні виконуватися безумовно. І стаття 3 у частині 2 передбачає завдання держави усувати перешкоди економічного і соціального характеру, які, фактично обмежуючи свободу і рівність громадян, перешкоджають розвитку особи та ефективній участі працівників у політичній, економічній і соціальній організації країни [29, с. 135].

Конституція Французької Республіки закріплює наступні положення: Франція є демократичною (ст. 1); Економічна, Соціальна й Екологічна Рада надає свої висновки щодо проєктів актів за зверненням Уряду. Кожен план або проєкт програмного закону економічного, соціального чи екологічного характеру має подаватися на розгляд Ради для отримання її висновку (ст.ст. 69,70); кожен зобов'язаний працювати і має право на отримання роботи. Ніхто не може у своїй роботі або у своїй посаді зазнавати утисків через своє походження, поглядів чи розповідання. Кожна людина може захищати свої права та свої інтереси за допомогою профспілкової організації і долучатися до профспілки за своїм вибором. Право на страйк здійснюється в межах законів, які його регламентують. Кожен працюючий через своїх делегатів бере участь у колективному

визначенні умов праці, так само як і в керівництві підприємством. Нація гарантує рівний доступ до освіти, набуття професії (Преамбула Конституції Французької Республіки 1946 року) [29, с. 47, 69, 71].

Окремо слід згадати про положення Конституції Австрії, де поняття соціальний партнерський діалог (the social partners' dialogue) зустрічається у частині 2 статті 120-а, яка передбачає, що Республіка визнає роль соціальних партнерів. Вона поважає їхню автономію та підтримує діалог соціальних партнерів шляхом створення органів самоврядування. При цьому йдеться про самоврядування відмінне від місцевого самоврядування, оскільки даний підрозділ В «Інші види самоуправління («Other Self-Administration») Глави VI Конституції Австрії слідує за розділом присвяченому муніципалітетам, яким позначаються місцеві громади [30].

Більшість конституцій обмежуються закріпленням права на професійні об'єднання (профспілки). Питання соціального діалогу, як правило, прямо не згадується. До прикладу, Конституція Литовської Республіки закріплює наступні положення: економіка базується на праві приватної власності, свободі індивідуальної економічної діяльності та ініціативи. Держава підтримує економічні зусилля та ініціативи, корисні для суспільства та регулює економічну діяльність таким чином, щоб вона служила загальному добробуту нації (ст. 46); кожен має право вільно обирати роботу та підприємницьку діяльність, а також право на гідні, безпечні та здорові умови праці, справедливий винагороду за свою працю та соціальний захист у разі безробіття (ст. 48); кожна працююча людина має право на відпочинок та дозвілля, а також на щорічну оплачувану відпустку. Тривалість робочого часу визначається законодавством (ст. 49); профспілки вільно створюються та діють незалежно. Вони захищають професійні, економічні та соціальні права та інтереси працівників і є рівними (ст. 50); Працівники мають право на страйк для захисту своїх економічних та соціальних інтересів. Обмеження, умови та порядок реалізації цього права встановлюються законом (ст. 51); держава гарантує право громадян на отримання пенсій по старості та інвалідності, соціальної допомоги у разі безробіття, хвороби, вдовства, втрати годувальника та інших випадків, передбачених законом (ст. 52) [31].

Відповідно до Конституції Болгарії, об'єднання громадян служать для задоволення і захисту їхніх інтересів. Об'єднання громадян, у тому числі профспілки, не можуть ставити перед собою політичні цілі і здійснювати політичну діяльність, властиву тільки політичним партіям (ч. 1 ст. 12). Громадяни мають право на працю. Робітники та службовці мають право на здорові та безпечні умови праці, на мінімальну винагороду та винагороду, що відповідає виконаній роботі, а також на відпочинок та відпустку в умовах та в порядку, встановлених законом (ст. 48). Положення статей 49 та 50 закладають гарантії соціального діалогу, оскільки передбачають право робітників та службовців об'єднуватися у профспілки та спілки для захисту своїх інтересів у сфері праці та соціального забезпечення. Також гарантовано право на страйк з метою захисту своїх колективних економічних і соціальних інтересів. Роботодавці мають право об'єднуватися для захисту

своїх економічних інтересів (ст. 49, 50) та ін. [31]. Таким чином, можна констатувати пряме і непряме закріплення соціального діалогу.

Як бачимо, кожна держава закріплює питання соціального діалогу по-різному, проте суть його залишається незмінною – забезпечення прав та свобод людини в економічній та соціальній сферах.

Висновки. 1. Успішність соціального діалогу значною мірою залежить від впровадження інститутів партисипативної демократії і активного їх використання. Демократичні процеси та форми демократії не обмежуються однією сферою політики, зокрема соціального діалогу. Якщо демократія на низькому рівні, той соціальний діалог буде на тому ж рівні.

2. З огляду на те, що практика держав ЄС демонструє зниження рівня соціального діалогу в кризових фінансових ситуаціях, доречно передбачити мінімальні конституційні гарантії у цій сфері.

3. Соціальний діалог, як конституційно-правова категорія, має низку особливостей, оскільки таку форму взаємодії не можна і не треба відокремлювати від інститутів партисипативної демократії. Між ними прослідковуються спільні риси. Безумовно, в межах соціального діалогу коло суб'єктів звужено, проте форма взаємодії та зобов'язання держави щодо створення умов для соціального діалогу не відрізняються від забезпечення партисипативної демократії. У обох випадках накладаються зобов'язання держави у соціальній сфері.

Соціальний діалог можна розглядати у вузькому та широкому сенсі. На нашу думку, у конституційно-правовій сфері, на рівні конституційних норм має відображатися поняття соціального діалогу і в широкому (усі форми консультацій, обговорень з соціальних питань), і у вузькому (діалог між державою, роботодавцем та працівниками) значеннях. З питань здійснення соціальної політики можуть проводитися інформування, консультації, діалог або ж розбудовуватися відносини партнерства з громадськістю (утворення громадських рад для спільно вироблення та впровадження рішень). У свою чергу, в межах принципів запровадження інститутів партисипативної демократії поняття «діалог» та «партнерство» це різні рівні демократії участі. Для уникнення плутанини в правовому регулюванні не слід розглядати поняття по-різному в межах кожної галузі права. Діалог має залишатися діалогом, а партнерство – партнерством, не залежно від сфери їх застосування.

4. Не всі конституції містять пряме закріплення поняття «соціальний діалог». Водночас традиції європейського конституціоналізму передбачають визнання соціального партнерства та участі у регулюванні трудових і соціально-економічних відносин. Найповніше ці питання врегульовано в конституціях Польщі, Німеччини, Іспанії, Італії та Франції.

5. Пропонується закріпити поняття «соціальний діалог» на конституційному рівні та визначити основні засади його забезпечення. Успіх впровадження широкого соціального діалогу значною мірою залежить від подальшої демократизації та активності його учасників. Розвиток демократії участі сприятиме демократичності соціальному діалогу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Council Recommendation of 12 June 2023 on strengthening social dialogue in the European Union (C/2023/1389). *Official Journal of the European Union*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32023H01389>
2. Chanysheva G. I. Legal nature of acts of social dialogue. *Yearbook of ukrainian law*. 2025 № 17. P. 233-241. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/lnshi82/0061831.pdf#page=233>
3. Досін Б.В. Юридичний зміст поняття соціальний діалог. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. 2023. Вип. 75. Ч. 3. С. 25–30. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/03/6-2.pdf>
4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/ugoda-pro-asociaciyu/TITLE_V.pdf
5. Сімутіна Я. Соціальний діалог як ключова умова сталого розвитку та євроінтеграції: аналітичний огляд. Ради Європи «Посилення соціального захисту в Україні»: ТОВ «Видавничий дім «Право», 2024. 66 с. URL: <https://rm.coe.int/electronic-version-social-dialogue-as-a-key-condition-for-sustainable/-1680b492d1>

6. Кириченко Ю.В., Шулежко І.А. Право громадян на соціальний захист в Україні та європейських державах: порівняльно-правові аспекти конституційного регулювання. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*: Серія ПРАВО. 2025. Вип. 90. Ч. 1. С. 274–278. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/340323/328322>
7. Afonso A., Kiecker M., Goulart P. Determinants of Social Dialogue in European Countries (1980–2018). *British Journal of Industrial Relations*. P. 341–353. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/bjir.12863>
8. Mayowa G., Stephen A., Oluwadara A. H. Social Dialogue in Crisis: Labour and Social Policy Reforms under EU/IMF Surveillance in Latvia. May 2025. URL: https://www.researchgate.net/publication/391839569_Social_Dialogue_in_Crisis_Labour_and_Social_Policy_Reforms_under_EUIMF_Surveillance_in_Latvia
9. Eiropas Savienības ekonomiskā vadīšana un tās ietekme uz Latvijas arodbiedrību darbu: Ekspertīze, Projekts Latvijas Brīvo arodbiedrību savienības administratīvās kapacitātes stiprināšana, Rīga, 2014. gada 30. decembris. URL: https://arodbiedribas.lv/wp-content/uploads/2019/11/eiropas_savienibas_ekonomiska_vadisana_un_tas_ietekme_uz_latvijas_arodbiedribu_darbu.pdf
10. Strengthening social dialogue in the EU: An European Trade Union Confederation handbook for the implementation of the Council Recommendation of June 2023. In cooperation with: Version June 2024. 38 p. URL: https://resourcecentre.etuc.org/sites/default/files/2024-09/ETUC_Strengthening-social%20Dialogue_web.pdf
11. Allinger B. Industrial relations and social dialogue Austria: Developments in working life 2022. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (Eurofound). 21 p. URL: <https://euagenda.eu/publications/download/556988>
12. Allinger B. Austria: Developments in working life 2023. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (Eurofound) 2024. 24 p. URL: <https://www.eurofound.europa.eu/en/publications/all/austria-developments-working-life->
13. Social Dialogue Report 2024: Peak-level social dialogue for economic development and social progress. International Labour Organization, 2024. 226 p. https://www.ilo.org/sites/default/files/2025-02/ILO_Social_Dialogue_2024_Full-R11.pdf
14. Code of good practice for civil participation in the decision-making process: revised adopted by the Conference of INGOs on 30 October 2019. URL: <https://rm.coe.int/code-of-good-practice-civil-participationrevised-301019-en/168098b0e2>
15. Гришко Л.М. Актуальні питання досягнення партнерського рівня взаємодії в межах «демократії участі» у сфері місцевого самоврядування. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2024. № 48. С. 169–190.
16. Lawrence S., Ishikawa J., Social Dialogue Indicators Trade union membership and collective bargaining coverage: Statistical concepts, methods and findings. Working Paper № 59: International Labour Office. Geneva, 2005. 204 p. URL: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-dgreports/-integration/documents/publication/wcms_079175.pdf
17. Principle 8: Social dialogue and involvement of workers / European Pillar of Social Rights. Flashcard Tool. URL: <https://epsr-flashcards.eurohealthnet.eu/principle-8/>
18. Social dialogue, skills and COVID-19: the global deal for decent work and inclusive growth flagship report. 2020. 202 p. URL: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/@publ/documents/publication/wcms_758550.pdf
19. Górniak A., Chowanec A., Wołosik E., Antczak R. Industrial relations and social dialogue Poland: Developments in working life 2023. 21 p. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (Eurofound), 2024. URL: <https://www.eurofound.europa.eu/en/publications/all/poland-developments-working-life-2023>
20. The European Pillar of Social Rights in 20 principles. URL: https://employment-social-affairs.ec.europa.eu/policies-and-activities/european-pillar-social-rights-building-fairer-and-more-inclusive-european-union/european-pillar-social-rights-20-principles_en
21. European Pillar of Social Rights Action Plan. Employment, Social Affairs and Inclusion / European Commission. URL: https://employment-social-affairs.ec.europa.eu/policies-and-activities/european-pillar-social-rights-building-fairer-and-more-inclusive-european-union/european-pillar-social-rights-action-plan_en
22. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про Функціонування Європейського Союзу. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text
23. The Constitution of The Republic of Poland OF 2nd APRIL, 1997. URL: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/konse.htm>
24. Basic Law for the Federal Republic of Germany. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/
25. Abstract of the Federal Constitutional Court's Order of 19 June 2020 - 1 BvR 842/17. URL: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/2020/06/rk20200619_1bvr084217en.html
26. Abstract of the Federal Constitutional Court's Order of 9 July 2020 - 1 BvR 719/19. URL: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/2020/07/rk20200709_1bvr071919en.html
27. The judgment of the First Senate of 11 July. 2017. URL: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/2017/07/rs20170711_1bvr157115en.html
28. The Judgment of the Second Senate of 12 June 2018. URL: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/2018/06/rs20180612_2bvr173812en.html
29. Конституції зарубіжних країн: навчальний посібник / Авт.-упоряд.: В.О. Серьогін, Ю.М. Коломієць, О. В. Марцеляк та ін. / За заг. ред. В.О. Серьогіна. Харків: Видавництво «ФІНН», 2009. 664 с.
30. Austria: Federal Constitutional Act. URL: <https://www.refworld.org/legal/legislation/natlegbod/1920/de/114403>
31. Lietuvos Respublikos Konstitucija Priėmimo data: 25.10.1992. Galiojanti suvestinė redakcija: 22.05.2022. URL: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.47BB952431DA/asr#part_bb39234c53d3424f9db3d40a60067623
32. Конституция на Република България: изм. и доп. бр. 106 от 22.12.2023. URL: <https://www.parliament.bg/bg/const>

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.10.2025
 Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 14.11.2025
 Дата публікації: 28.11.2025